

MUŽ A ŽENA

v próze Jaroslava Durycha

Jan Hojda

ALC

Kniha se zaměřuje na jedno z nejdůležitějších témat umělecké prózy Jaroslava Durycha, jímž je vztah muže a ženy. Zmíněné téma se její autor pokouší interpretovat v teologicko-antropologické perspektivě. Vztah mužských a ženských postav představuje jako prostor nábožensky zaměřené iniciace, kterou na základě svého životního putování podstupují mužští protagonisté. Kniha poukazuje na možnosti spatřovat v putování mužských postav cestu člověka k Bohu jako ke svému transcendentnímu Ty. Zároveň upozorňuje na to, že postavám chudých žen, které dokonale přijímají svůj mužský protějšek, je možné přisuzovat některé výrazné christologické rysy.

Jan Hojda (* 1974)

Působí v Diecézním teologickém institutu Biskupství královéhradeckého a na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové. Svá studia dokončil pod vedením prof. Ctirada V. Pospíšila doktorátem v oboru Teologická antropologie a etika (na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích). Pole jeho odborného zájmu tvoří zejména teologická interpretace literatury a vybraná témata teologické či křesťanské antropologie. Je členem české redakce *Mezinárodní katolické revue Communio*. Žije s rodinou ve východních Čechách.

DAUPHIN

차

MUŽ A ŽENA

v próze Jaroslava Durycha

Jan Hojda

MUŽ A ŽENA

v próze Jaroslava Durycha

*Hledání
teologicko-antropologického
smyslu*

Odborné recenze textu:

prof. Ctirad Václav Pospíšil, Th.D., OFM

doc. Mgr. Jaroslav Vokoun, Th.D.

Mgr. ThLic. Jiří Žůrek, Th.D.

© Jan Hojda, 2011

Photography © Jan Horáček, 2011

© Dauphin, 2011

ISBN 978-80-7272-250-1

ISBN 978-80-7272-326-3 epub

ISBN 978-80-7272-325-6 pdf

Mým rodičům

OBSAH

PŘEDMLUVA	15
ÚVOD	19
Úkol práce a její záměr	20
Teologicko-antropologický charakter práce a její neukončenost	22
Struktura práce	25
Základní metodologické ukotvení teologické interpretace literatury	26
a) Teologické zdůvodnění interpretace uměleckých textů	26
b) Literárněteoretické zdůvodnění teologické interpretace	29
c) Podněty hermeneutické interpretace	33
d) Prvky významové výstavby díla a proces formulování tématu	34
PRVNÍ ČÁST	
PROLEGOMENA K ČETBĚ DURYCHOVA DÍLA OČIMA TEOLOGICKÉ ANTROPOLOGIE	39
1. Život a dílo Jaroslava Durycha	41
1.1 Dobový a společenský kontext Durychovy tvorby	41
1.2 Životní příběh Jaroslava Durycha	48
1.2.1 Durychovo narození a jeho rodiče	49
1.2.2 Dětství, ztráta domova a obou rodičů	50
1.2.3 Studentská léta	50
1.2.4 Sňatek a válečné nasazení	52
1.2.5 Soukromá lékařská praxe, návrat do armády a usídlení v Olomouci	54
1.2.6 Přesídlení do Prahy, předčasná penze, nemoci a smrt	56

1.3	Přehled literární tvorby Jaroslava Durycha	57
1.3.1	Počátky a profilování vlastní tvorby (období do konce první světové války)	58
1.3.2	Období zralé tvorby (20. léta 20. století)	60
1.3.2.1	Povídky	61
1.3.2.2	Poezie a dramata	62
1.3.2.3	Cestopisy a memoáry	63
1.3.2.4	Eseje	66
1.3.2.5	Nejvýznamnější prozaická díla (Sedmikráska, Bloudění, Rekviem)	68
1.3.2.6	Publicistika	70
1.3.2.7	Umělecké a estetické zdroje	71
1.3.3	Období mlčení a nového hledání (30. léta 20. století)	73
1.3.4	Omezení publikačních možností a plodný závěr tvorby (40.–60. léta 20. století)	78
2.	Durychův člověk tváří v tvář interpretům	81
2.1	Absolutní dualismus: „roztržený“ člověk a „neúplný“ Bůh (František X. Šalda)	82
2.2	Posvěcení psychologického románu: dech náboženské extáze a svátostné milosti (Arne Novák)	85
2.3	Katolický paradox: „neseme Jeho tvář“ (Pavel Eisner)	87
2.4	Mysterium chudoby: kapacita pro Boha (František Götz)	90
2.5	Živoucí sen, nebo strnulá vůle: dva pokusy o smíření života a smrti (Bedřich Fučík)	93
2.6	Příliš strmá transcendentála: člověk sežehnutý absolutnem (Jaroslav Med)	98
2.7	„Mnohojediná“ chudá dívka: propojení platonsko-katolické estetiky s mariánským barokem (Martin C. Putna)	101
2.8	Směřování k domovu: poutnictví ukotvené ve vertikále (Karel Vrána)	104

2.9 Dosavadní recepce Durychova díla jako výzva k dalšímu zkoumání	110
DRUHÁ ČÁST	
VZTAH MUŽE A ŽENY V PRÓZE JAROSLAVA DURYCHA	113
3. Průhled celkem Durychova díla – vztah muže a ženy jako prostor iniciace	115
3.1 Konceptuální soudržnost jednotlivých ztvárnění vztahu muže a ženy: iniciace bohatého muže skrze sjednocení s chudou ženou	115
3.2 Variabilita jednotlivých ztvárnění vztahu muže a ženy – přehled interpretovaných textů	117
3.3 Příběhy vztahu muže a ženy – moderní podobenství o smyslu života	121
4. Životní pouť mužských postav	125
4.1 Uzavřenost vůči transcendenci	126
4.1.1 Vazba na společenské postavení	126
4.1.2 Vnitrosvětský horizont života postav – život bez přesaznosti	129
4.1.3 Stín osamocení	130
4.1.4 Odcizení od ženy – rozbití komplexnosti člověka	132
4.1.5 „Přidušené“ bytí	133
4.1.6 Nezabydlený domov	136
4.1.7 Oddělení od rodičů – narušení vztahu k původu bytí	137
4.2 Vyjití ze sebe a niterná touha po alteritě	141
4.2.1 Bytostná potřeba nitra	141
4.2.2 Potřeba alterity a vztahovosti	143
4.2.3 Nepředmětná touha	146
4.2.4 Zaměření k nekonečnu	147
4.3 Nové určení postav a jejich podřízenost absolutnímu soudu	148

4.3.1	Setkání s neznámou mocí	149
4.3.2	Působení svrchované moci v nitru postav	150
4.3.3	Moc absolutního soudu: stvořitelský a zachraňující účinek	152
4.3.4	Absolutní soud: absolutní přijetí a obdarování	157
4.4	Účinky putování: přechod k počátku bytí a mateřskému přijetí	157
4.4.1	Ztráta orientace a obnažení bytí	158
4.4.2	Vstup do zapovězeného prostředí a nevratnost putování: přechod k novému způsobu bytí	159
4.4.3	Přechodový čas	161
4.4.4	Cesta k počátku a rekapitulace dětství	162
4.4.5	Návrat na hranici bytí a nebytí	164
4.4.6	Hledání ženy a potřeba mateřského přijetí	165
4.4.7	Setkání se ženou jako rekapitulace zrození	167
5.	Chudá žena	170
5.1	Bytostná chudoba a její znaky	170
5.1.1	Chudoba jako „stigma vydědění“	172
5.1.1.1	Nezařaditelnost do společenského řádu	172
5.1.1.2	Nezávislost chudé ženy	175
5.1.1.3	Vyhnanství – vnější aspekt vydědění	176
5.1.1.4	Vyjítí ze sebe – vnitřní aspekt vydědění	178
5.1.2	Bezdomoví	179
5.1.3	Osiřelost	180
5.2	Způsob bytí chudé ženy tváří v tvář její vydědění a jejímu ponížení	182
5.2.1	Existenciální obnaženost chudé ženy	183
5.2.2	Setkání jako místo zjevení identity	186
5.2.3	Vydědění jako poslání	186
5.2.4	Receptivita chudoby a schopnost sdílení	188
5.2.5	Kenotický základ chudoby	190

5.2.6	Ontologický status chudé ženy: existence jako akt přijímání a darování	195
5.2.7	Shrnutí: způsob bytí chudé ženy	196
5.3	Nový domov a symbolika dívčina pokoje	198
5.3.1	Symbolika pokoje a existenciální otevřenost	199
5.3.2	Prostor přijetí a pozvednutí k novému životu	199
5.3.3	Místo připravené pro druhého	200
5.3.4	Prostor zajetí a zasvěcení	201
5.3.5	Uvnitř posvátného tajemství	204
5.3.5.1	Nová intimita jako participace na posvátném	204
5.3.5.2	Nová podoba – pronikání tváří	206
5.3.6	Shrnutí: nový domov	209
5.4	Nové dcerovství chudé ženy a jeho nadpřirozený původ	210
5.4.1	Zemřelý otec a nebeský Otec (Duše a hvězda)	211
5.4.2	Vyvýšené mateřství a čest být dcerou (Boží duha)	214
5.4.3	Plodnost až ke smrti – předání tváře (Masopust)	218
5.4.4	Vzájemná vydanost rodičů a dcery (Tři dukáty)	219
5.4.5	Mateřství jako „odevzdání všeho“ (Almužna)	219
5.4.6	„Otcem jejím byl Bůh“ (Bloudění)	223
5.4.7	Shrnutí: „Dítě může mít jenom Bůh“	227
6.	Závěr	230
6.1	Souhrnná charakteristika vztahu muže a ženy v Durychově próze	230
6.2	Teologické perspektivy vztahu muže a ženy v Durychově próze	232
6.2.1	Homo viator: dynamický, teleologický a eschatologický rozměr člověka jako Božího obrazu	233
6.2.2	Homo capax Dei: od uzavřenosti k vyjití ze sebe	236
6.2.3	Člověk přijatý v „lůně“ Trojice	239
6.2.3.1	Křesťanská výška a niternost jako zkušenost perichoreze	239

6.2.3.2 Člověk v moci Ducha	240
6.2.3.3 Kristova kenoze a trinitární „chudoba“	244
6.2.4 Člověk jako muž a žena – pohlavnost jako specifická forma lidské otevřenosti Bohu	246
Seznam použité literatury	249
Seznam použitých zkratk	259
Summary	260
Jmenný rejstřík	261

PŘEDMLUVA

Pozvání k četbě knihy Jana Hojdy

Při psaní těchto několika slov předmluvy k monografii doktora Jana Hojdy *Muž a žena v próze Jaroslava Durycha. Hledání teologicko-antropologického smyslu*, která představuje výsledek autorova několikaletého badatelského úsilí v době jeho doktorského studia, pocítuji nefalšovanou vděčnost i upřímnou radost.

Každý, kdo osobně zná autora, jistě potvrdí, že jedním z rysů jeho přátelské osobnosti je opravdu velká láska k teologii. Tato jeho zanícenost vyzařuje z každé stránky knížky, již právě držíte v ruce. Zvolené téma nesporně směřuje do oblasti teologické antropologie, které česká teologie v době po roce 1989 prozatím nevěnovala odpovídající pozornost. Přínosnost Hojdova díla má ale také ještě jeden velmi důležitý rozměr. Z titulu spisu totiž jasně vysvítá, že náš autor se vydal po ne zcela proslapaných cestách interdisciplinárního bádání, které vyžaduje nejen teologickou erudici, ale také metodologické zvládnutí analýzy literárního díla. O náročnosti tohoto podniku svědčí skutečnost, že jako školitel doktorského studijního programu jsem se ve své praxi setkal s několika adepty podobného typu bádání, leč u žádného z nich takovéto snažení nebylo korunováno kýženým završením jako u našeho autora. A právě to je také důvod mé vděčnosti, protože dobře vím, kolik úsilí musel kolega Hojda vynaložit, aby nám mohl předložit následující stránky a kapitoly.

Pohnutkou k radosti je především výsledek, k němuž autor dospěl. Na počátku jsem měl před sebou zaníceného mladého muže, jehož ale bylo třeba tak říkajíc postavit nohama na zem a přivést ke střízlivé a kritické práci analytického typu. Proces vzniku díla byl zároveň příběhem úspěšného lidského a odborného dozrávání. Kolega Hojda dokáže psát pro čtenáře a sdělovat mu výsledky svého hledání srozumitelně, metodologicky

přesvědčivě a navíc také zajímavě. Jeho dílo na jedné straně představuje opravdu pozitivní vklad do pokladnice české teologie, protože svým způsobem otvírá cestu k dalším podobným badatelským počínům, na druhé straně ale není suchopárnou akademickou četbou, která by čtenáře nevtahovala do samotného procesu hledání a nacházení.

Jak již bylo řečeno, autor zvolil interdisciplinární téma na pomezí analýzy literárního díla a teologie, což je nesporně navýsost užitečné, neboť díla tohoto typu stavějí most mezi teologií a ostatními současnými vědními obory a disciplínami. Teologie se zde prokazuje jako skutečná metodologická vědní činnost, která má co říci dnešnímu člověku. Můžeme tedy doufat, že tato kniha najde své čtenáře nejen mezi teology, nýbrž také mezi těmi, kdo se zajímají o českou literaturu a zejména o postavu velkého českého spisovatele Jaroslava Durycha.

Nyní pár slov ke skladbě díla. V úvodu jsme seznámeni s vymezením tématu a s jasným představením metodologických východisek práce. Právě tyto záležitosti v mnohém rozhodují o vědeckosti a přesvědčivosti celého podniku. Zájemci o tento druh bádání zde naleznou nejednu cennou informaci a především inspiraci. Následuje vyvážené představení Durychova života a díla. Ve druhé kapitole autor zasvěceně pojednává o tom, co k problematice člověka u Durycha prozatím řekli jiní. Tato řečně přípravná část elaborátu zabírá proporcionálně asi pětadvacet procent celkového rozsahu textu, což odpovídá zdravé fyziognomii díla. Následuje druhá část, v níž se badatel neotřelým způsobem zaobírá problematikou vztahu muže a ženy v próze Jaroslava Durycha. Závěr není pouhým shrnutím již řečeného, nýbrž důkladným promyšlením poskytovaného výstupu, což je bezesporu velmi osvěžující. V současnosti se totiž bohužel stále častěji setkáváme s pracemi, jejichž autoři pouze sesbírají materiál, jímž nás poté zahlcují, aniž by se odvážili intenzivněji použít vlastní mozek. To ale rozhodně není případ Jana Hojdy. Jako pisatel předmluvy z pochopitelných důvodů nemíním na tomto místě předjímat jednotlivé výpovědi, abych čtenáře nepřipravil o překvapující momenty, s nimiž se na

dalších stránkách setká. Mohu jen konstatovat, že četba toho, co následuje, rozhodně není ztraceným časem.

Co dodat? Doufejme, že toto dílo nebude posledním, které nám autor poskytl. Popřejme mu odvalu, aby nabyté erudice využíval nejen při své práci v královéhradeckém Diecézním teologickém institutu a při své pedagogické činnosti, nýbrž také v dalším bádání na poli teologické analýzy literárních děl zejména české provenience. Témat tohoto druhu, která čekají na odborně solidní zpracování, je totiž více než dost.

Ctirad V. Pospíšil

5. 3. 2011

ÚVOD

Cesta, která vedla ke vzniku tohoto textu, jenž je upravenou verzí autorovy disertační práce, byla poměrně přímá a přehledná. Na jejím počátku stál čtenářský zájem o Durychovo literární dílo. Tento zájem přitom nepramenil ani tak z vybroušeného estetického cítění vlastního tzv. náročnému čtenáři; spíše byl probuzen objevením možností číst Durychovo dílo jako básnické svědectví o člověku a o jeho životním putování do „náruče“ nekonečné lásky, k jeho „pravému domovu“. Klíč ke zmíněnému způsobu čtení umělecké literatury poskytl autorovi této práce filozof a teolog mons. Karel Vrána, který byl jako ředitel Diecézního teologického institutu v Hradci Králové s autorem v kontaktu. Zkušenost, že se zalíbení v uměleckém díle nevyklučuje s jeho filozoficko- či teologicko-antropologickou reflexí, nalezla konkrétní vyjádření v rozhodnutí zpracovat teologickou interpretaci Durychova díla ve formě disertační práce. Za naprosto zásadní pomoc s vymezením tohoto cíle i za vytyčení cesty k němu autor vděčí vedoucímu práce prof. Ctiradu V. Pospíšilovi, OFM. Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích pak vděčí za poskytnutí samotné možnosti doktorského studia.

V průběhu mnohaleté snahy o porozumění teologickému smyslu Durychova díla se stávalo stále zřejmějším, že je vhodné zaměřit se plně na téma vztahu muže a ženy a na jeho značný odkazovací potenciál vzhledem k nadpřirozenému určení člověka. Jako výsledek naší snahy tak předkládáme tento text pod názvem *Muž a žena v próze Jaroslava Durycha. Hledání teologicko-antropologického smyslu.*

ÚKOL PRÁCE A JEJÍ ZÁMĚR

Umělecká próza Jaroslava Durycha (1886–1962)¹⁾ je plná různých symbolických prvků, neobvyklých událostí a strmých dějových zvratů, magicky ztvárněného časoprostoru²⁾ a postav zasazených do vyhocených situací. Pro svou výraznou symboličnost, nejednoznačnost³⁾ a zesílenou imaginativnost přímo vyzývá k interpretaci. Zvláštním způsobem to platí o ztvárnění vztahu muže a ženy. Ten je často utvářen prostřednictvím bizarních událostí, jako je např. nalezení vlastního protějšku skrze prostituci či svatba na smrtelném loži ženicha nebo uprostřed zneuctěného chrámu;⁴⁾ vztah je zároveň plný zjevných symbolických prvků, ke kterým patří např. zraněné srdce ženicha omývající krví hruď nevěsty na svatebním loži, vzájemná výměna tváří na základě milostného spojení nebo zjevování jediné dívky v sedmi různých podobách. Také vlastní konec příběhu, ve kterém se odehrává sblížení muže a ženy, bývá často otevřený a konfrontuje čtenáře s otázkou po konečném významu sjednocení obou milenců.⁵⁾ Všechny zmíněné prvky přímo útočí na vnímatelovu mysl a nutí jej hledat význam, který překračuje jevovou rovinu zobrazené skutečnosti. K podrobnější interpretaci vztahu hlavních mužských a ženských postav podněcuje také skutečnost, že zmíněný vztah je v různých textech rozvíjen podle stále se opakujícího schématu putování bohatstvím obtíženého muže, který opouští svůj starý způsob života, aby mohl přilnout k chudé dívce a sdí-

-
- 1) V rámci poznámkového aparátu budeme na Durychova díla odkazovat bez uvádění autorova jména.
 - 2) Srov. SLAVÍK, Ivan. Magický realismus? In *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*. Brno: Atlantis, 2000, s. 325–326.
 - 3) Právě významově nedourčená místa v textu vytvářejí prostor pro konstitutivní čtenářskou aktivitu. Srov. BÍLEK, Petr A. *Hledání jazyka interpretace*. Brno: Host, 2003, s. 91–93.
 - 4) Neobvyklost či odlišnost zobrazených prvků od všední skutečnosti reálného světa podněcuje vnímatelskou aktivitu a upozorňuje na hlubší sémantickou potenci, kterou může vnímatelská aktivita rozvinout.
 - 5) Srov. HODROVÁ, Daniela. ... *na okraji chaosu...* *Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001, s. 332.

let s ní svůj osud. Zmíněná symboličnost i konceptuální soudržnost jednotlivých ztvárnění vztahu muže a ženy nabízí otázku po tom, jak tento vztah odkazuje k problematice lidského bytí a jeho nadpřirozeného určení. V souladu s uvedenou otázkou se v předkládané práci pokoušíme poodhalit teologicko-antropologický smysl vztahu muže a ženy v umělecké próze Jaroslava Durycha.

Již na první pohled je zřejmé, že uskutečnění vztahu hlavních mužských a ženských postav doprovází výrazná proměna jejich života. Zejména v případě mužských postav je tato proměna naprosto zásadní; nový způsob života, nabytý ve spojení s ženským protějškem, ostře kontrastuje s původním životním stylem postavy. Zahleděnost do sebe, posedlost shromažďováním majetku, podřízenost hranicím generační, etnické či třídní příslušnosti je nahrazena vyjitím ze sebe, sdílením svého života i majetku a překročením zmíněných společenských bariér. Na základě setkání se ženou jsou mužské postavy osvobozeny k rozvinutí svého bytí a k uskutečnění sebe sama ve vzájemném sdílení.

To nás přivádí k předpokladu, který chceme v této práci ověřit. Klademe si za cíl prověřit domněnku, že vztah muže a ženy v díle Jaroslava Durycha symbolicky vyjadřuje proměnu existenciálního ukotvení lidského života; snažíme se obhájit intuici, že životní pouť Durychova člověka koresponduje s procesem opuštění statického způsobu bytí uzavřeného do sebe sama a přejítí k jeho dynamickému rozvinutí ve výlučném personálním vztahu a v interpersonální vzájemnosti. V teologicko-antropologické perspektivě pak chceme poukázat na to, že uskutečnění vztahu mužských a ženských postav reprezentuje přejítí člověka od čistě vnitrosvětského vymezení vlastní existence k jeho nadpřirozenému určení v bytostném spojení s Kristem a v účasti na jeho synovském vztahu s Bohem. Proces naplňování vztahu muže a ženy v rámci Durychova díla tak může odkazovat k vrůstání člověka do jeho plnosti, kterou je Kristus, vtělený Syn Boží.

TEOLOGICKO-ANTROPOLOGICKÝ CHARAKTER PRÁCE A JEJÍ NEUKONČENOST

Souhrnně můžeme říci, že práce bude zaměřena na teologicko-antropologickou interpretaci vztahu muže a ženy v rámci Durychovy umělecké prózy. Hned na počátku je však třeba podotknout, že uvedené vymezení práce na nás klade značné nároky. Ty vyplývají jednak z předmětu interpretace, kterým je Durychovo literární dílo. Svou šířkou, mnohotvárností, hlubokým sémantickým potenciálem a fascinujícím estetickým účinkem toto dílo svého vnímatele sice přímo láká, aby se vydal na dobrodružnou plavbu za objevováním jeho významu a smyslu,⁶⁾ zároveň je však samo zdrojem mnohých úskalí a nebezpečí ztráty orientace. K tomu se navíc přidává metodologická náročnost samotné teologické, resp. teologicko-antropologické interpretace. Tento specifický způsob interpretace, o kterou se pokoušíme, totiž musí skloubit v jeden celek reflexi teologicko-antropologické problematiky s literární interpretací. Ačkoliv můžeme zohlednit obecná metodologická východiska některých dalších autorů (zvláštění místo zde bude patřit Romanu Guardinimu),⁷⁾ přesto je nutné tato východiska aktualizovat s ohledem na současnou literárněinterpretací teorii. Rozvineme-li výše zmíněnou metaforu plavby, pak to znamená, že máme k dispozici nanejvýš kompas, nikoliv však mapy, jež by nás mohly dovést k očekávanému cíli. Sami stojíme před výzvou vytyčit si plán cesty; k dříve osvědčeným trasám můžeme nyní pouze přihlížet. Samotné interpretační úsilí je pak neustále konfrontováno se dvěma nebezpečími. Na

6) Metaforu plavby užíváme s ohledem na to, že setkání s Durychovými texty mnohdy uvádí čtenáře do situací, kdy nemá svou cestu zcela pod kontrolou a je zmítán mocnými proudy estetického účinku textů. Někdy se jakoby ocitá ztracen uprostřed velikých vln, někdy naopak může spočinout v tichu a žasnout nad tím, jak se nebe zrcadlí v nekonečné ploše hladiny. Samo dílo tak působí podobně jako vodní živel, dává zakoušet situace zklidnění i bouří.

7) Tomuto úkolu se budeme věnovat v rámci širšího úvodu v oddíle Teologické zdůvodnění interpretace uměleckých textů.

jedné straně je nutné bdít nad tím, abychom se neodklonili od teologie pouze k literární interpretaci. Durychovy texty nabízejí nepřehledné množství možností, jak reflektovat poetiku postav, kompozice, míst nebo věcí. Mohlo by se nám tak lehce stát, že bychom teologické zaměření práce zatlačili do pozadí a fascinace dílem by v nás umenšila záměr hledat jeho teologický smysl. Na druhou stranu je třeba vyvarovat se toho, abychom kvůli odkazování Durychových textů k některým teologickým konceptům zapomněli na samotné texty a jejich široký sémantický potenciál.

Výše zmíněné nároky předurčují naši práci k tomu, že zůstane pouhým „pokusem“ o teologickou interpretaci. V možnostech této práce je naznačit pouze některé perspektivy teologicko-antropologického odkazování Durychových textů. Náš referenční rámec je přitom vymezen takovým způsobem teologicko-antropologického uvažování, který klade důraz na skutečnost, že každá lidská osoba je konstituována povoláním k účasti na životě trojjediného Boha a dochází svého naplnění v Duchem způsobené příslušnosti „k Otcí skrze vtěleného Syna“.⁸⁾ V naší interpretaci tedy budeme hledat některé možnosti souznění sémantiky Durychových textů s christocentricky a trinitárně orientovaným pojetím lidské osoby;⁹⁾ budeme přitom zohledňovat zejména ty koncepty, které si všímají teologické dimenze dialogického personalismu¹⁰⁾ a poukazují na to, že rozvíjení lidské existence ve vztazích „já–ty“, resp. „já–ty–my“ je zakotveno a naplněno právě ve skutečnosti Božího zjevení.¹¹⁾

8) Toto přesvědčení souzní i s obsahem raně křesťanské zvěsti. (Srov. SCHLIER, Heinrich. *Besinnung auf das Neue Testament. Exegetische Aufsätze und Vorträge*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1964, s. 112.)

9) Lze říci, že náš referenční rámec velmi vhodně a souhrnným způsobem vyjadřuje dokument MTK *Společenství a služba. Lidská osoba stvořená k Božímu obrazu* (Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005).

10) Srov. VRÁNA, Karel. *Dialogický personalismus*. Praha: Zvon, 1996, s. 28.

11) Typickým výrazem tohoto způsobu myšlení je dílo Romana Guardiniho *Svět a osoba* (Svitavy: Trinitas, 2005). Přestože toto dílo pochází ve svém prvním vydání již z roku 1939, do značné míry souzní s teologicko-antropologickou diskusí celého minulého století. Guardini zde totiž předkládá důsledně christocentricky a trinitárně zakotvené pojetí lidské osoby jakožto vztahové bytosti.

K hlavním myšlenkám, jejichž ozvěnu budeme hledat v příběhu mužských a ženských postav Durychovy prózy, tak patří např. to, že člověk nachází své já ve vztahu k Bohu Otci jako ke svému transcendentnímu Ty, že lidská osoba je konstituována dokonalým (mezi)lidským přijetím i obdarováním v Kristu jakožto vtěleném Božím Synu a že člověk nalézá poslední „prostor“ své vlastní existence v účasti na věčné vzájemnosti lásky Otce a Syna.

Vzhledem k šíři a náročnosti tématu práce však již nebudeme moci reflektovat odkazování Durychova díla k dalším konceptům teologické antropologie. Nebudeme si tedy moci povšimnout toho, jak sémantika autorových uměleckých textů souznívá s jednotlivými pojetími např. stvoření člověka, jeho hříšnosti či procesu ospravedlnění, tak jak je prezentují určité teologické směry, školy nebo významní teologové. K tomu je třeba podotknout, že takováto podrobná reflexe by byla nejen vhodná, ale i nesmírně zajímavá. Jestliže přesahuje možnosti této práce, neznamená to, že by se námi předkládaná interpretace nemohla stát její přípravou a základem.

Zmiňujeme-li limity této práce, nemůžeme opomenout, že také její literárněinterpretáční složka zůstává rozvinuta pouze v omezené míře. Nezhledňuje podrobněji mnohé prvky, jakými jsou např. kompoziční postupy nebo jazykové aspekty díla. Je však třeba zároveň dodat, že podrobné zhodnocení všech důležitých elementů, které se podílejí na významové výstavbě díla, by nutně vedlo k omezení interpretace na menší počet textů, či dokonce na jediný román nebo novelu.

Vzhledem ke všem uvedeným limitům zůstává naše interpretace neukončená. Dílčí útěchou nám může být skutečnost, že každá literární interpretace je ze své vlastní povahy procesem, který neustále posouvá vnímatelské horizonty, a který je tudíž neustále otevřený svému prohloubení. Přesto je třeba potvrdit, že námi předkládaná práce je skutečně pouze „průzkumnou výpravou“, která přináší jen předběžné zmapování problematiky. Lze ji tedy charakterizovat jako „nástin“ teologicko-antropologického odkazování vztahu muže a ženy v prozaickém díle Jaroslava Durycha.

STRUKTURA PRÁCE

Poté co jsme představili záměr práce a její charakter, pokusíme se ještě v rámci této úvodní části načrtnout metodologické ukotvení teologické interpretace. Tím si připravíme pole pro další postup. V první kapitole zasadíme téma naší interpretace do kontextu celého Durychova literárního díla včetně jeho geneze, ke které patří také autorův životní příběh i historické pozadí vzniku textů. Ve druhé kapitole se pokusíme zakotvit naše interpretační úsilí v tradici dosavadního porozumění Durychovu dílu. Zejména hermeneutická teorie druhé poloviny 20. století nás upozorňuje, že vnímatelská tradice významným způsobem spoluvytváří porozumění textu; proto je vhodné, abychom se také v rámci našeho pojednání seznámili s dosavadní recepcí Durychovy tvorby, pokusili se na ni navázat a rozšířit tak její horizont směrem k větší vnímavosti pro teologicko-antropologický smysl autorových textů. Ve třetí kapitole stručně představíme možnost průhledu celkem Durychovy tvorby a poukážeme na některé rysy, jež prozrazují konceptuální soudržnost ztvárnění vztahu muže a ženy napříč různými texty. Ve čtvrté a páté kapitole se přiblížíme k tématu vztahu muže a ženy prostřednictvím charakteristiky hlavních mužských a poté i ženských postav. Tyto dvě rozsáhlejší kapitoly tvoří vlastní jádro naší interpretace. V šesté, závěrečné kapitole nakonec shrneme výsledky našeho interpretačního úsilí a předložíme přehled některých možností, kterými Durychovy texty, resp. v nich zobrazený vztah muže a ženy, odkazují ke konkrétním tématům teologické antropologie.

ZÁKLADNÍ METODOLOGICKÉ UKOTVENÍ TEOLOGICKÉ INTERPRETACE LITERATURY

a) Teologické zdůvodnění interpretace uměleckých textů

Již bylo řečeno, že předkládaná interpretace Durychovy umělecké prózy není vymezena pouze svým tematickým zacílením na vztah muže a ženy. Jejím specifickým znakem je také její teologicko-antropologické zaměření. Tím je naše práce zasazena do širokého kontextu teologické interpretace literatury. Při pohledu na dobu 20. století jsme svědky toho, že se výrazně uplatňuje prvek propojení teologie s beletrií. Dochází v prvé řadě k tomu, že teologie v sobě objevuje zvláštní vnímavost pro uměleckou literaturu. Teologie minulého století nově promýšlí estetickou dimenzi víry a vstupuje tak do dialogu s literárními texty hledajícími prostřednictvím estetického zážitku odpovědi na otázky lidského bytí.¹²⁾ Stále více si též uvědomuje hluboké souvislosti, které existují mezi jejím vlastním analogickým jazykem a imaginativní řečí uměleckých textů.¹³⁾ V souvislosti s doceněním dějinné dimenze

12) Za významného představitele daného přístupu lze označit švýcarského teologa Hanse Urse von Balthasara. Jeho vlastní cestu je možné charakterizovat jako pohyb „od literatury k teologii“. Balthasar sám vystudoval nejprve germanistiku a teprve poté teologii. Již během studia germanistiky projevoval zájem o filozofickou a náboženskou dimenzi literatury. O tom svědčí i jeho disertační práce na téma *Dějiny eschatologického problému v moderní německé literatuře* (publikováno v Žurichu 1930). Při studiu teologie Balthasar zájem o literaturu v žádném případě neztratil, o čemž svědčí nejen jeho dílo *Apokalypsa německé duše* (které rozpracovává výše zmíněnou disertaci), ale i první část jeho trilogie s podtitulem *Teologická estetika (Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik I–III/2)*. Srov. LOCHBRUNNER, Manfred. Romano Guardini und Hans Urs von Balthasar. *Integration von Theologie und Literatur. IkZ Communio* 34, 2005, Heft 2, s. 169–172.

13) Srov. GALLAGHER, Michael Paul. *Křesťanství a moderní kultura*. Velehrad: Refugium, 2004, s. 134–135.

zjevení se teologická reflexe víry snaží docenit také význam lidského příběhu a prezentovat pravdy víry v konkrétních kategoriích, které jsou vlastní také literatuře.¹⁴⁾ Teologie 20. století se tak z různých úhlů začíná zajímat o uměleckou literaturu. Kromě probuzeného zájmu teologie o literaturu však dochází také k opačnému pohybu a značná část literátů začíná tíhnout k teologii. Nejedná se pouze o zohledňování teologických otázek v rámci uměleckých textů, např. po vzoru románové tvorby Fjodora Michajloviče Dostojevského (1821–1881). Mnozí z literátů se odhodlávají přímo psát vlastní spisy, obvykle eseje s náboženskou a teologickou tematikou. Jen pro připomenutí můžeme zmínit Gilberta Keitha Chestertona (1874–1936), Clivea Staplese Lewise (1898–1963), Dorothy Leigh Sayersovou (1893–1957), Gertrudu von Le Fort (1876–1971) nebo i našeho Jaroslava Durycha.¹⁵⁾

Navzdory zvýšenému zájmu teologie o literaturu nevedou zmíněné snahy k obecné shodě v pojetí teologické interpretace literatury. Proto nemáme k dispozici přesně vypracovanou a obecně uznávanou metodologii teologické interpretace literatury, která by navíc zohledňovala výsledky současné literární teorie. Není též ambicí této práce takovou metodologii vytvořit. V rámci naší interpretační snahy tak můžeme pouze navázat na starší prověřené teologické přístupy k literatuře a pokusit se je aplikovat v kontextu současné literárněinterpretační metodologie.¹⁶⁾

V naší práci chceme navázat zejména na koncept Romana Guardiniho, který vnímá teologickou interpretaci literatury jako jeden z projevů setkání křesťanské víry se světem.¹⁷⁾ Teologická

14) V dané souvislosti můžeme upozornit na literární interpretace Romana Guardiniho. Jeho přístup lze charakterizovat jako cestu „od teologie k literatuře“. (Srov. LOCHBRUNNER, Manfred. Romano Guardini und Hans Urs von Balthasar. *Integration von Theologie und Literatur. IkJ Communio* 34, 2005, Heft 2, s. 172–173.)

15) Kulturní podmíněnosti daného jevu si všímáme v rámci první kapitoly, v oddíle o dobovém kontextu Durychova díla.

16) Zde vycházíme zejména z díla Petra A. Bílka *Hledání jazyka interpretace* (Brno: Host, 2003), které se systematicky zabývá literárněinterpretační metodologií.

17) Svět však Guardini vnímá v širokém slova smyslu jako horizont lidské

reflexe se zde neobrací k abstraktním kategoriím, ale vztahuje se ke konkrétním otázkám vyplývajícím z průběhu lidského života, dějin i z uskutečňování kultury. Víra se zde učí naslouchat otázkám, které samotná kultura vyjadřuje prostřednictvím jazyka ztvárněného v umělecké dílo. Otázky předkládané uměleckými texty však nevnímá izolovaně, rozumí jim jako otázkám světa po Božím zjevení. Proto je zmíněná interpretační práce s uměleckými texty zakotvena v teologii a nevměšuje se do literární vědy jako takové. Ovšem i její teologický charakter je specifický; interpretace totiž nesměřuje k vytvoření vlastního uceleného systému poznatků, ale spíše rozvíjí některé konkrétní aspekty teologického porozumění světu a člověku.¹⁸⁾

Daný koncept vychází z toho, že literární dílo ze své podstaty přísluší ke světu a prostřednictvím umělecké imaginace vyjadřuje v konkrétních kategoriích otázky týkající se lidské existence ve světě. Teologie jako reflexe víry se při setkání s literaturou učí vnímavosti vůči těmto otázkám, hodnotí je ve světle Božího zjevení a nabízí tak na tyto otázky svou odpověď; ve světle spásného díla Kristova a povznesení člověka k účasti na životě Nejsvětější Trojice se učí hledat poslední smysl a cíl lidských situací symbolicky ztvárněných v literatuře. Otázky vyjádřené v literatuře vnímá teologie jako otázky světa, resp. člověka po Kristu, jako součást očekávání spásy. Svět a v něm ukotvený člověk je tak docenován jako stvoření, tj. od počátku Bohem chtěný a hříchem zraněný adresát spásy. Teologická interpretace literatury se však učí nejen křesťanskému docenění člověka ve světě, ale také novému vyjádření víry v konkrétních kategoriích, které poskytuje literární dílo. Literatura jakožto součást světa tak zpětně obohacuje víru a umožňuje mnohým aspektům víry nalézat jejich nové konkrétní vyjádření.

Do hry však vstupuje ještě jeden prvek. Od 19. století nabývá literatura a umění statusu „sekulárního náboženství“ a člověk

zkušenosti. Svět je vždy vztažen k lidské osobě. (Srov. GUARDINI, Romano. *Svět a osoba*. Svitavy: Trinitas, 2005, s. 60–61.)

18) Srov. GUARDINI, Romano. *Sprache – Dichtung – Deutung*. 2. Aufl. Mainz: Grünwald; Paderborn: Schöningh, 1992, s. 9–10.

v umění začíná hledat odpovědi na základní otázky své existence; očekává od něho zjevení pravdy.¹⁹⁾ Navzdory zásadním proměnám moderní literatury je v ní náboženský prvek stále přítomen.²⁰⁾ Prostřednictvím umění člověk podniká náboženské hledání sebe sama. Teologická interpretace literatury tak vstupuje do dialogu s náboženským tázáním současného člověka a dotýká se tím jeho nejhlubších tužeb. Proto je tato interpretace zároveň součástí dialogu křesťanské víry a náboženství; ve světle zjevení se snaží docenit i současné „sekularizované náboženství“ a poukázat na jeho zaměření ke Kristu. Tím se podílí na procesu inkulturace víry.

Zmíněné principy teologické interpretace odpovídají v obecné rovině vztahu stvoření a spásy či křesťanství a kultury.²¹⁾ Teologická interpretace literatury tak nachází své ukotvení v oblasti analogie víry a je úzce spjata s naukou o stvoření. Je však třeba zároveň zohlednit, že literatura je specificky lidskou činností a umělecká tvořivost vydává zvláštním způsobem svědectví o člověku a jeho hledání posledního smyslu vlastní existence. V daném ohledu můžeme teologickou interpretaci literatury považovat za specifickou součást teologické antropologie, která se prostřednictvím pohledu do umělecké literatury učí porozumět člověku a hodnotit jeho situaci ve světle zjevení. K danému vymezení je však nutné dodat, že není v žádném případě vyčerpávající a váže se pouze na námi preferovaný koncept teologické interpretace uměleckých textů.

b) Literárněteoretické zdůvodnění teologické interpretace

Zmíněná teologická východiska naší interpretace však zůstávají velmi obecná a příliš nezohledňují specifické rysy literatury jako takové. Skutečné uplatnění těchto východisek je možné pouze na

19) Srov. ISER, Wolfgang. *Jak se dělá teorie*. Praha: Karolinum, 2009, s. 75.

20) Srov. GALLAGHER, Michael Paul. *Křesťanství a moderní kultura*. Velehrad: Refugium, 2004, s. 132–133.

21) Zmíněná východiska jsou v souladu s obecným pojetím vztahu křesťanství a kultury. (Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Hermeneutika mystéria*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 151–152.)

základě nalezení jejich souladu s literárněinterpretací metodologií. Úkolem následujících řádků tak bude zasadit teologickou interpretaci literatury do kontextu teorie literární interpretace.

Základním teoretickým východiskem interpretace je vědomí, že umělecký narativní text vytváří svůj vlastní imanentní či obrazný svět, své fikční univerzum.²²⁾ Jazyk literatury totiž neoznačuje bezprostředně skutečnost, ale upoutává pozornost k sobě samému. Není „denotativní“, ale „konotativní“; není tak pouhým prostředkem sdělení, ale působí evokačně, a nelze jej tudíž nahradit jinými výrazy.²³⁾ Poutá sám k sobě a svou výpověď vyčleňuje z reálného světa, tvoří svět vlastní.²⁴⁾ Tento svět má obrazný (imaginativní) či fikční charakter,²⁵⁾ který však nelze zaměňovat se světem fiktivním.²⁶⁾ Fikční svět textu má svou vlastní náplň, kterou tvoří zejména postavy, děj a časoprostor. Umělecký text odkazuje směrem k aktuálnímu světu pouze nepřímou prostřednictvím svého fikčního světa. V případě literárního textu tak jednotlivé výrazy, věty či jejich sekvence nejsou znakem některé části aktuálního světa, ale stávají se znakem části fikčního univerza textu, tj. postav, děje nebo časoprostoru. Teprve tyto zmíněné prvky literární fikce (postavy, děj, časoprostor) se mohou stát znakem světa aktuálního. Proto je

22) Srov. TODOROV, Tzvetan. *Poetika prózy*. Praha: Triáda, 2000, s. 285–286.

23) Srov. WELEK, René; WARREN, Austin. *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 29–30.

24) Srov. Tamtéž, s. 32–33. Zajímavé je, že na tuto skutečnost poukazuje také filozofický přístup k umění. Romano Guardini si všímá schopnosti uměleckého díla vytvořit vlastní celek bytí; doslova říká, že v každém uměleckém díle vzniká „svět“. (Srov. GUARDINI, Romano. *O podstatě uměleckého díla*. Praha: Centrum teologie a umění; Triáda, 2009, s. 38–39.)

25) Text vytváří samostatné univerzum, které se skládá z vlastní mnohovrstevnaté významové struktury. Hlavními složkami této významové struktury jsou děj, postavy a časoprostor. (Srov. SLÁDEK, Ondřej. Fiktivní a fikční světy. Několik poznámek k teoretickým přístupům Felixe Vodičky a Lubomíra Doležela. In JEDLIČKOVÁ, Alice /ed./ *Felix Vodička 2004*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2004, s. 101.)

26) Fiktivní svět je takový svět, který je oproti realitě idealizovaný a smyšlený. Fikční svět je rozdílný od světa aktuálního; je natolik autonomním celkem, že odkazuje v prvé řadě k tomu, co sám vytvořil, tj. k existenci postav, časoprostoru a děje. (Srov. Tamtéž, s. 104.)

literatura sekundárním symbolickým systémem, který pracuje s jazykem jakožto se symbolickým systémem primárním.²⁷⁾ Jestliže tedy umělecký text mluví např. o rouhání nebo o Bohu, vytváří tak „své vlastní rouhání“, a jakkoliv to zní podivně, i „svého vlastního Boha“; tyto prvky nutně nemusejí symbolizovat některé koncepty rouhání nebo představy o Bohu přítomné ve světě aktuálním. Základním východiskem interpretace je tedy respektování relativní samostatnosti díla a autonomie světa utvářeného textem.

Nyní je třeba poukázat na to, že navzdory své samostatnosti má dílo tendenci odkazovat také k mimoliterární skutečnosti. Klíčovým momentem se přitom jeví rozlišení i vzájemná souvislost mezi významem a smyslem textu. Významem můžeme rozumět pohyb od označujícího k označovanému, který se odehrává „uvnitř“ literárního díla. Jednotlivé prvky literární fikce se podílejí na utváření významového dění, skrze které dílo směřuje k obecnějšímu konceptu. Jména postav, jejich vzhled, věk, oděv či skutky, ale i události, prostředí a další součásti fikčního světa, to vše vždy zobrazuje něco obecnějšího, co je typickým znakem a jednotlivým prvkem imanentního světa konkrétního textu. Vzhledem k této odkazovací potenci jednotlivých prvků díla projevuje dílo také tendenci odkazovat mimo sebe. Dílo má tendenci stát se znamením, obrazem či symbolem reality.²⁸⁾ Mluvíme tak o odkazování či referenci díla vzhledem k aktuálnímu světu. Konkrétní možnosti této reference prozrazuje shoda či podobnost empirických nebo konceptuálních vlastností prvků našeho aktuálního světa s jednotlivými prvky světa textu. V případě, že dochází ke zmíněné shodě, nachází dílo svůj referent také v aktuálním reálném světě. Pokud dojde v rámci díla např. k náhlému zmatení lidské řeči a jednotlivé postavy začnou dosud jasným výrazům přiřkládat rozdílný význam, může

27) Srov. TODOROV, Tzvetan. *Poetika prózy*. Praha: Triáda, 2000, s. 24, 40–41.

28) V díle se odehrává význam – právě významové dění (příp. tzv. tematika) spojuje literární dílo se skutečností mimoliterární. (Srov. SLÁDEK, Ondřej. *Fiktivní a fikční světy. Několik poznámek k teoretickým přístupům Felixe Vodičky a Lubomíra Doležela*. In JEDLIČKOVÁ, Alice /ed./ *Felix Vodička 2004*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2004, s. 100–101.)

to odkazovat k hlubokému neporozumění v rámci mezilidských vztahů uprostřed našeho reálného světa; zmíněné neporozumění mezi lidmi, které zakoušíme v reálném světě, se tak stává referentem fenoménu ztráty společné řeči v rámci vnitřnětextového univerza. Zpětně platí, že tento fenomén ztráty společné řeči v rámci díla „re-prezentuje“ zkušenost mezilidského neporozumění a poskytuje této zkušenosti její nové vyjádření. Na základě již zmíněné shody vlastností totiž mohou jednotlivé prvky světa textu „re-prezentovat“, tj. novým způsobem představovat či osvětlovat některé prvky aktuálního světa. Shrňeme-li možnosti textu odkazovat mimo sebe, zejména směrem ke světu aktuálnímu, mluvíme o tzv. smyslu textu.²⁹⁾

V daných souvislostech můžeme mluvit také o teologickém smyslu textu. Vycházíme z toho, že text nabývá konkrétního smyslu tam, kde jeho vlastní svět souznívá s odpovídající lidskou zkušeností či s některými myšlenkovými koncepty. Dochází-li k souznění či shodě důležitých vlastností fikčního světa s některými projevy Božího zjevení, tak jak je zakouší křesťanská víra a jak je reflektuje teologie, nabývá text teologického smyslu. Teologickým smyslem textu tedy rozumíme souhrn jeho odkazovacích možností ve vztahu ke zkušenosti či reflexi Božího zjevení. Některé prvky fikčního světa textu pak „re-prezentují“ zjevení a zjevení se stává možným referentem uměleckého textu. Výše zmíněný fenomén zmatení lidské řeči v rámci díla by tak mohl odkazovat např. ke ztrátě jednoty lidstva v důsledku dědičného hříchu a tuto ztrátu „re-prezentovat“. V dané souvislosti ostatně můžeme upozornit na určitou analogii se zmatením jazyků v rámci biblických pradějin. Ani pro další příklad nemusíme chodit příliš daleko. Stačí vzpomenout na poezii Písně písní, kterou její teologický smysl dokonce povznáší do kánonu biblických knih. Také zde dochází k souznění důležitých vlastností milostného dění básně s jednáním Boha vůči Izraeli. Text odkazuje k Boží lásce, která je jeho referentem; projevy lidské lásky v básni naopak „re-prezentují“ Boží jednání.

29) Srov. BÍLEK, Petr A. *Hledání jazyka interpretace*. Brno: Host, 2003, s. 187–189. K pojetí smyslu srov. HODROVÁ, Daniela. ... *na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001, s. 158–167.

Předchozí řádky ukázaly některé možnosti literárněteoretického zdůvodnění teologické interpretace literatury. Došli jsme k závěru, že záměrem teologické interpretace nemůže být nic jiného než ukázat teologický smysl díla. Teologická interpretace má odhalit možnosti, jakými literární fikce odkazuje k teologickým skutečnostem. Nesnaží se za každou cenu spatřovat teologické skutečnosti „uvnitř“ díla samotného, ale má ukázat, že některé prvky díla nabývají na základě svých vlastností schopnosti teologické skutečnosti „re-prezentovat“; nejsou s nimi identické, ale zobrazují je, upomínají na ně a nově je představují. Právě tam, kde sémantika textu koresponduje se zkušeností a reflexí víry, kde vlastnosti fikčního světa korespondují s některými projevy Božího zjevení, tak jak je zakouší křesťanská víra a jak je reflektuje teologie, může dílo získávat teologický smysl.

c) Podněty hermeneutické interpretace

Specifické možnosti zdůvodnění teologické interpretace literatury nabízí hermeneuticky orientovaná teorie interpretace. Hermeneutika druhé poloviny 20. století reprezentovaná Hansem-Georgem Gadamerem (1900–2002) zdůrazňuje, že porozumění je založeno na prolínání historického horizontu textu s přítomným vnímatelským horizontem čtenáře; čtenář na základě své vlastní situace a svých vlastních očekávání poskytuje textu hypotézy jeho celkového významu, které jsou na základě setkání se strukturou textu neustále revidovány a posouvány.³⁰⁾ Podle hermeneutické interpretace je recepce způsobem bytí uměleckého díla a proces interpretace tak v sobě zahrnuje i subjektivní spoluúčast vnímatele. Interpretace je vždy pohybem mezi strukturou díla a prožitou událostí, sémantikou textu a kontextem aktuálního světa.³¹⁾ Tento pohyb je možné vyjádřit prostřednictvím metafory hermeneutického kruhu. Naše životní zkušenost je zároveň naším předporozuměním a ve světle této životní zkušenos-

30) Srov. BÍLEK, Petr A. *Hledání jazyka interpretace*. Brno: Host, 2003, s. 56–59.

31) Srov. ZACHOVÁ, Alena. *Výzva interpretace*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, s. 8–9.

ti interpretujeme text. Hledáme tak shodu mezi naší zkušeností a významovým děním díla. Zároveň však empirické pole naší zkušenosti do určité míry opouštíme a s pomocí významového dění díla nacházíme její nové vyjádření; docházíme tak nejen k novému porozumění významu díla, ale též k novému porozumění naší vlastní zkušenosti. To platí také o procesu teologické interpretace. V daném případě je naším předporozuměním přítomná zkušenost a reflexe křesťanské víry; ve světle víry interpretujeme text, když nacházíme soulad vlastností jeho fikčního světa s projevy Božího zjevení. Objevujeme tak, jakým způsobem odpovídá uspořádání literární fikce skutečností víry. Zároveň však přítomnou zkušenost a reflexi víry posouváme s pomocí významového dění díla vpřed; nacházíme nové obrazné vyjádření skutečnosti zjevení a docházíme k novému vyjádření víry v konkrétních kategoriích. V procesu interpretace tak docházíme nejen k porozumění textu, ale také k prohloubení reflexe víry.

Za pozornost přitom stojí, že tento pohyb podle hermeneutického kruhu zároveň koresponduje s výše vyjádřeným teologickým zdůvodněním interpretace na základě vztahu spásy a stvoření, resp. křesťanství a kultury.

d) Prvky významové výstavby díla a proces formulování tématu

Poté co jsme předložili základní zdůvodnění teologické interpretace, je nutné poukázat na způsob, jakým je možné v samotném textu nacházet jeho význam a posléze tak stanovit i jeho smysl. Dění významu a smyslu se v případě narativních textů, kterým se budeme v naší práci věnovat, odehrává v několika rovinách. Těmto rovinám pak odpovídají jednotlivé prvky významové výstavby díla, jejichž charakteristika se v pojetí různých autorů, metodologií a škol liší. Pro naši práci však bude dostačující opřít se o obvyklé rozlišení nejmenších prvků významové výstavby, které nazýváme motivy, a vyšších významových prvků, k nimž patří postavy, děj a časoprostor. Dále je třeba zmínit, že významové dění nachází své završení v rovině tematické. Zároveň

poukážeme na to, že na významovém dění se podílí také způsob, jakým je příběh vypravován; proto krátce nastíníme také kategorii diskurzu.³²⁾

Nejprve se zmíníme o motivu jakožto nejmenším prvku významové výstavby díla. Při četbě textu se setkáváme s nepřeborným tokem výrazů, u kterých se nelze jednotlivě zastavovat. Některé výrazy či slovní spojení však na sebe upozorňují více než ostatní. Svým opakováním, společným referentem nebo svou příslušností ke kulturně významovým slovům, od kterých na základě čtenářské zkušenosti či kulturní znalosti očekáváme potenciální symbolizaci (např. zeď, srdce, bílý šat), si tyto výrazy či slovní spojení říkají o své zvýznamnění. Získávají v rámci zobrazovaného světa obecnější význam a odkazují mimo svou jevovou existenci. Jejich přítomnost v textu je „důvodná“, nabývají „motivické“ platnosti. Motivy se prokazatelně podílejí na významovém směřování díla.³³⁾ Základní schopností motivu je symbolizace, kterou lze charakterizovat tak, že to, co je první označované, přivolává zároveň druhé označované (např. příjmení Malý může evokovat lidskou malost). Význam jednotlivých motivů je zakotven v promluvě (v syntagmatu), odvozuje se ze souvislostí.³⁴⁾ Jejich významová potence je aktualizována, potvrzována či redukována usouvztažením k příběhu, resp. koherenci s významovým děním díla.³⁵⁾ Tím, že motivy odkazují mimo svou jevovou podobu, přibližují se symbolu. Od symbolu se však liší svým nejedinečným výskytem a splyvavou potencí. Motivy umožňují abstrahující redukci; od jednotlivého motivu je možné odhlédnout a jeho význam přiřadit k vyšším významovým prvkům (děj, časoprostor, postavy). Právě tato abstrahující redukce, která začíná zobecňováním jednotlivých motivů,

32) Vycházíme zde z ilustrativního přehledu předloženého v: BÍLEK, Petr A. *Hledání jazyka interpretace*. Brno: Host, 2003, s. 122–126.

33) Srov. BÍLEK, Petr A. *Hledání jazyka interpretace*. Brno: Host, 2003, s. 123–124.

34) Srov. TODOROV, Tzvetan. *Poetika prózy*. Praha: Triáda, 2000, s. 27.

35) Srov. BÍLEK, Petr A. *Hledání jazyka interpretace*. Brno: Host, 2003, s. 122.

nakonec umožňuje dojít až k formulování tématu celého díla v několika málo větách.³⁶⁾

Na základě vzájemné interakce jednotlivých motivů dochází k utváření vyšších významových prvků, které prolínají celým dílem a které již nejsou dostupné jinak než jako textové konstrukty. Mezi tyto vyšší významové prvky počítáme děj, časoprostor a postavy. Jejich uchopení vyžaduje vysokou míru abstrakce, takže se blíží tematické rovině díla.³⁷⁾ Děj můžeme popsat jako sled událostí, které se rozvíjejí v určité časové následnosti. Patří k nejdůležitějším tématotvorným elementům, neboť vytváří z jednotlivých událostí či scén ucelený příběh.³⁸⁾ Zvláštní významovou potenci může mít opakování podobných událostí nebo naopak jejich zjevný kontrast, netypický sled událostí, vyústění dvou paralelních událostí do jedné apod. Postavy jsou pak určeny polaritou mezi napodobením lidských bytostí aktuálního světa a zcela nezávislým umělým textovým konstruktem. Realizují se syntagmaticky, takže jedna charakteristika těžce postavy nevylučuje, ale rozvíjí charakteristiku předchozí.³⁹⁾ Postavy prostupují a propojují všechny ostatní roviny a složky díla.⁴⁰⁾ Mohou být charakterizovány různými způsoby, buď přímým vymezením, nebo nepřímou, např. prostřednictvím vzhledu, jednání, vlastní promluvy, promluvy jiných postav i dialogů, dále prostřednictvím jména nebo srovnání s ostatními postavami.⁴¹⁾ Také mohou být nahlíženy z různé perspektivy a jejich vlastní pohled může více či méně ovlivňovat prezentaci fikčního světa. Existuje též nejrůznější dělení postav, např. na „postavy definice“, které jsou bez vnitřního tajemství, a „postavy hypotézy“, u kterých je to naopak. Symbolickou potenci obvykle vykazuje

36) Srov. Tamtéž, s. 135–136.

37) Srov. Tamtéž, s. 124.

38) Srov. Tamtéž, s. 149, 151.

39) Srov. Tamtéž, s. 160–161.

40) Srov. HODROVÁ, Daniela. ... *na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001, s. 519.

41) K problematice postav se též podrobněji vyjadřuje kniha: FOŘT, Bohumil. *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008.

kromě výše zmíněného jména či vzhledu také pohlaví postav, jejich věk, společenské postavení nebo národnost, ale i ztvárnění jejich mezilidských vztahů, zejména sociálně nejzávažnějších vztahů k rodičům, k druhému pohlaví a k vlastním dětem. Na utváření tématu se významně podílí také časoprostor jako místo a čas děje. V rámci interpretace je tak třeba zohledňovat symboliku času a prostoru. Je vhodné všimnout si případné opozice určitého a neurčitého času i prostoru nebo vztahu uzavřeného a otevřeného, vnitřního a vnějšího prostoru, překlenutí dvou rozdílných míst apod. Také je třeba vnímat, jaké významy jsou již na základě intertextuálních vztahů obvykle přiřazovány typickým místům moderní literatury (vesnice, město, továrna, chalupa, pokoj, úřadovna, hostinec, cesta, les apod.).⁴²⁾

Poté co jsme představili vyšší významové prvky, které vytvářejí náplň fikčního světa textu, je třeba poukázat na to, že významové směřování díla neutváří pouze to, co je textem „zobrazované“, ale i samotný způsob zobrazování. Pro tento způsob zprostředkování příběhu používáme pojem „diskurz“ (vypravování, promlouvání). Na utváření významu má vliv také to, jak jsou jednotlivé prvky díla představeny, z jaké perspektivy jsou nahlíženy, jaké „brýle“ jsou vnímateli nasazovány, jak a kým je příběh vyprávěn.⁴³⁾ V rámci procesu interpretace je tak důležité zohlednit např. ironický či patetický způsob vypravování.

Nejvyšší významovou rovinou díla je rovina tématu. Zde nachází celé významové dění odehrávající se uvnitř textového univerza své završení. Podobně jako motivy vykazují také děj, časoprostor a postavy symbolickou potenci; odkazují mimo sebe a jsou otevřeny k další abstrahující redukci. Lze tak od nich do určité míry odhlédnout a stanovit celkový význam díla, který nazýváme tématem.⁴⁴⁾ Skrze usouvztažnění vyšších významových prvků je možné formulovat jednotný význam, který po-

42) Významům některých míst se věnuje kniha: HODROVÁ, Daniela, et al. *Poetika míst*. Jinočany: H&H, 1997.

43) Srov. BÍLEK, Petr A. *Hledání jazyka interpretace*. Brno: Host, 2003, s. 124–125.

44) Srov. Tamtéž, s. 135–136.

skytuje dílu (jakožto mentálnímu konstruktovi vnímatele) jeho ucelenost či zaklenutí. Ačkoliv je tento proces nutně spojen s redukcí některých sémantických možností textu, neexistovalo by bez něho dílo jako celek. Bez stanovení tématu by literární fikce nebyla ucelená a text by zůstal uzavřený sám do sebe. Vynesení významového dění díla do roviny tématu naopak umožňuje vztahovat dílo k aktuálnímu světu a formulovat tak jeho smysl.⁴⁵⁾

45) Srov. Tamtéž, s. 125–126.

PRVNÍ ČÁST

*Prolegomena
k četbě Durychova díla očima
teologické antropologie*

1. ŽIVOT A DÍLO JAROSLAVA DURYCHA

Úkolem následující kapitoly je stručně poukázat na společenské a historické pozadí literární tvorby Jaroslava Durycha, nastínit autorův životní příběh a poskytnout základní přehled jeho rozsáhlého díla. V rámci našeho pojednání, zaměřeného na teologicko-antropologickou interpretaci vztahu mužských a ženských postav, si v této kapitole klademe za cíl ukotvit zmíněné interpretační úsilí v kontextu celého Durychova díla, včetně jeho geneze, spjaté s životním osudem autora a soudobou společenskou situací. Při pohledu na dobu Jaroslava Durycha upozorníme na výrazné společenské a kulturní proměny 19. a 20. století, které se do literárního díla buď přímo, nebo nepřímo promítají.⁴⁶⁾ Z autorova životopisu zmíníme pouze jeho základní momenty, přičemž některé z nich nacházejí odezvu v důležitých motivech jeho beletrie. K nim patří zejména osiřelost, pocit vydědění a konflikt mezi osobními dějinami a společenským či politickým děním. Samotnou literární tvorbu budeme sledovat s ohledem na její estetické zdroje a tematické zaměření. To pomůže nastínit, jakou důležitost zaujímá tematika vztahu muže a ženy v rámci celého díla, a utvrdit nás v tom, že je vhodným předmětem také našeho interpretačního úsilí.

1.1 Dobový a společenský kontext Durychovy tvorby

Doba, ve které Jaroslav Durych žil a která se nutně promítala také do jeho díla, je charakteristická velkým množstvím kulturních i sociálních proměn a politických zvrátů. K typickým rysům charakterizujícím období Durychova života patří prohlubující se proces sekularizace evropské společnosti, rozvoj industrializace, zasažení Evropy dvěma světovými válkami a proměny jejího politického uspořádání. S ohledem na české prostředí je třeba

⁴⁶⁾ K prvním z nich můžeme přiřadit např. vyhrocení sociálních rozdílů v průmyslové společnosti, ke druhým pro změnu hledání nové humanity na pozadí globálních válečných konfliktů.

zmínit rozpad Rakouska-Uherska, vznik Československé republiky, budované na konceptu masarykovské demokracie, okleštění a okupaci samostatné republiky pod vlivem hnědé totality a její poválečnou obnovu, omezenou totalitou rudou.

V širokém kulturně-historickém kontextu je třeba nejprve upozornit na proces sekularizace, který ovlivňuje způsob sebepochození celého západního křesťanství.⁴⁷⁾ Snižování společenského vlivu církví vyvolává u mnoha křesťanů pocit ohrožení a zatlačuje křesťanskou víru do obranného postavení. Křesťanské myšlení tak stále více zaujímá apologetický postoj. Víra přestává být vnímána jako něco samozřejmého a je nucena prokazovat svůj nárok na pravdivost. Tato její pozice se netýká pouze obrany před vnějším ohrožením. Také sama v sobě ztrácí svůj vnitřní klid, stává se něčím vyhoceným a nesamozřejmým, vyžaduje velké úsilí a osobní nasazení. Hledání křesťanské identity v sobě zahrnuje požadavek nového vymezení vztahu vůči soudobému světu, křesťanská víra se v soudobém světě „necítí doma“.⁴⁸⁾

Moderní svět však zároveň prochází výraznou industrializací a s ní spojenou proměnou hospodářských a sociálních vztahů. Namísto ruční práce přejímá zásadní roli technika a lidská řemeslná tvořivost či um ustupuje dominanci strojů; novým prostředím lidské seberealizace se stává továrna.⁴⁹⁾ Nemění se však pouze poměr člověka a techniky. Zásadním způsobem se proměňuje také společenský řád, který je stále více určován opozicí mezi vlastníky továrem a masou dělníků. Ačkoliv si liberální myšlení od industrializace slibovalo obecný pokrok, nový společenský a hospodářský řád způsobil ztrátu mnoha starých sociálních garancí. Dělníci vytrženi z prostředí široké rodiny trpí

47) Ke konkrétním vlivům sekularizačních tendencí 19. století srov. SCHOOF, Ted. *Aggiornamento na prahu 3. tisíciletí? Vývoj moderní katolické teologie*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 237–239.

48) Srov. GUARDINI, Romano. *Konec novověku. Pokus o orientaci*. Praha: Vyšehrad, 1992, s. 38–39.

49) Fenomén továrny výrazně ovlivnil prostředí lidského života, a proto se již v 19. století začal promítat od literatury. Srov. MACURA, Vladimír. *Továrna – dvojí mýtus*. In HODROVÁ, Daniela, et al. *Poetika míst*. Jinočany: H&H, 1997, s. 179–181.

dlouhou dobu absencí sociálních struktur, které by jim pomohly ubránit se krizím spojeným s nemocí, stářím, invaliditou či ztrátou zaměstnání. Výrazná závislost dělníků na továrnících vede k tomu, že tito dělníci jsou často považováni za levnou pracovní sílu a dochází k silné redukci jejich vlastních práv. Široké masy dělníků proto trpí pocitem ponížení a vyčlenění z liberální společnosti, která se jim tudíž jeví jako odlidštěná.⁵⁰⁾ Přesvědčení o nelidskosti průmyslové společnosti je spolu s třídními rozdíly posilováno rostoucí úlohou strojů a dojmem pohlcení člověka technikou.⁵¹⁾ Ačkoliv celková společenská produkce a produktivita práce výrazně stoupá, příslušník vrstvy dělníků se dlouhou dobu necítí v novém industriálním světě zakotvený.⁵²⁾ Dochází tak k paradoxní situaci. Podobně jako křesťan v sekularizovaném světě cítí se také zmíněný příslušník industriální společnosti nezakotvený v soudobém světě; také on je do jisté míry sociálně vyčleněný, také on je odpůrcem liberálního společenského řádu, také on musí za svou identitu bojovat. Pokud tuto identitu nalezne v příslušnosti k zástupu ostatních „vydědenců“, získává vědomí výlučnosti a intenzivního, téměř mystického, propojení se svými druhy.⁵³⁾

Vzhledem k uvedené paradoxní podobnosti prožívání křesťanské identity a „soudružství chudých“⁵⁴⁾ neudivuje, že mnozí

50) Srov. RAUSCHER, Anton. *Industrie, Industrialisierung*. In *LThK*, 5. Band. 3. Aufl. Freiburg im Breisgau: Herder, 2009, s. 488–489.

51) Život masy podléhá požadavkům normování a „odpovídá funkční stavbě stroje“. (GUARDINI, Romano. *Konec novověku. Pokus o orientaci*. Praha: Vyšehrad, 1992, s. 49.)

52) Srov. RAUSCHER, Anton. *Industrie, Industrialisierung*. In *LThK*, 5. Band. 3. Aufl. Freiburg im Breisgau: Herder, 2009, s. 489.

53) Pro ilustraci stačí připomenout text písně *Internacionála*, zejména její slova: „my ničím nejsme, budme vším“.

54) Anonymita masy se navzdory všem negativům pozitivně projevuje v bytostné soudržnosti, zesílené družnosti a solidaritě jejích příslušníků. Tím, že se masa zříká individualismu, a přesto vnímá nezastupitelnost svých příslušníků, může se stát prostředím, ve kterém se projeví pravá hodnota lidské osoby povolání a garantované Bohem. (Srov. GUARDINI, Romano. *Konec novověku. Pokus o orientaci*. Praha: Vyšehrad, 1992, s. 53–54.) Sám Durych v jednom ze svých esejů velebí anonymitu a vyjadřuje přesvědčení, že „absolutní kolektivita“ dává vystoupit také skutečné osobní,

křesťanští intelektuálové a umělci velebí chudobu⁵⁵⁾ a hlavního nepřítele člověka spatřují v buržoovi.⁵⁶⁾ Buržoa nebo maloměšťák jakožto produkt buržoazního liberalismu je pro mnoho křesťanských intelektuálů představitelem člověka, který kvůli své vazbě na peníze není schopen skutečné lásky ani kladení metafyzických otázek. Jeho otrocká vazba na peníze jej poutá pouze ke zdánlivým hodnotám, resp. k pouhým znakům skutečných hodnot. O realitu jako takovou již nemá zájem, je praktickým nominalistou.⁵⁷⁾

Přesvědčení o nelidskosti soudobé civilizace posílí v ještě mnohem širších společenských vrstvách tragédie první světové války. Po první světové válce zažívá samotná novověká kultura výrazný šok z toho, k čemu dospělo uvedení ideových východisek

a jeho vlastními slovy řečeno „absolutní“, jedinečnosti člověka. „V stavu absolutním jsou (kolektivita a individualita) vlastnostmi jednoho a téhož člověka, stejně nutnými pro jeho lidství a stejně hodnotnými.“ (Mosty. In *Eseje o umění*. Brno: Host, 2001, s. 22.)

- 55) Mezi katolickými intelektuály a literáty dané doby lze vysledovat rozvíjení „mystiky chudoby“; ta je však spíše než se sociální angažovaností spojená s apokalyptickými tendencemi. (Srov. PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura 1918–1945*. Praha: Torst, 2010, s. 815.) Nicméně apokalyptické rysy najdeme bezesporu také v dělnickém hnutí a v jeho očekáváních. Znovu je možné připomenout slova zmiňované písně, která říkají, že „poslední bitva vzplála“.
- 56) Pro příklad můžeme uvést slova Bedřicha Fučíka: „Jsou oblasti, které jsou mrtvé definitivně a jen zdánlivě žijí. Jsou polohy společnosti lidské, v nichž poznenáhlu všechno odumírá anebo již je mrtvo. Mluveno třídním jazykem, je to buržoazie, kde hmota v nedostatku jiných hodnot je postavena na místo nejvyšší. ... Peníze již dávno nejsou duchovní hodnotou původního poslání a významu.“ (FUČÍK, Bedřich. *Pohled do díla Jaroslava Durycha*. In *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*. Brno: Atlantis, 2000, s. 92.)
- 57) Za pozornost zde stojí slova Jacquesa Maritaina, která nalézají v Durychově díle velmi zřetelnou odezvu: „Tento člověk (buržoazního liberalismu) dává před láskou přednost právním fikcím (není ‚erotický‘ ...); a před bytím dává přednost psychologickým fikcím (pročež možno říci, že není ani ‚ontologický‘). Jeho počínání spočívá na celé jedné idealistické a nominalistické metafyzice. Proto ve světě jím stvořeném převládá pojem znaku: v politickém životě je to mínění, v hospodářském životě jsou to peníze.“ (MARITAIN, Jacques. *Integrální humanismus*. Řím: Křesťanská akademie, 1967, s. 80.)

novověku do hospodářství a politiky. Křesťané vždy byli na základě své víry do značné míry kritičtí k novověké kultuře pro její ideová východiska. Také vrstva dělníků zakoušela již dříve odpor k liberálnímu společenskému pořádku. Na základě hrůz světové války se však začíná projevovat kritika vůči dané kultuře nejen mezi náboženskými „tmáři“ a revolučními „pokrokaři“, ale přímo v jejím samotném středu.⁵⁸⁾ Také lidé, kterým novověká kultura doposud poskytovala poklidné útočiště, začínají být nespokojení a touží po kultuře nové. Touží po novém světě, nové jednotě s ostatními a po novém cíli lidské činnosti.⁵⁹⁾ Tato atmosféra se stává živnou půdou pro masové ideologie 20. století. Kritický postoj k novověké kultuře, která se v mnohém ohledu začíná jevit staře, však na druhou stranu vytváří nový prostor pro křesťanskou aktivitu. Ta už nemusí zůstat v opozici, ale souznívá s cestou k nové kultuře. Křesťanství se tak s novou intenzitou začíná prosazovat kulturně. Výrazně se to projevuje v oblasti umění, kde posiluje vliv křesťansky orientované literatury. Rozšiřuje se také fenomén veřejně uznávaných a společensky angažovaných laických křesťanských intelektuálů, kteří často přebírají roli obránců víry i strážců ortodoxie. Jen pro příklad můžeme jmenovat spisovatele Gilberta Keitha Chestertona nebo filozofa Jacquesa Maritaina (1882–1973). Rodí se též fenomén literární apologetiky, který v sobě spojuje obranu víry s vysoce oceňovanou literární uměleckou činností. Kromě již zmíněného Chestertona můžeme v dané souvislosti uvést také příslušníky mladší generace Clivea S. Lewise⁶⁰⁾ či Johna R. R. Tolkiena (1892–1973).⁶¹⁾

K výše zmíněným podmínkám obecně platným pro celou evropskou kulturu přistupuje navíc jedna specifická, která platí

58) Srov. GUARDINI, Romano. *Konec novověku. Pokus o orientaci*. Praha: Vyšehrad, 1992, s. 62.

59) Srov. DEUJAT, Jean. Maritainovo poslání. *Salve* 16, 2006, č. 2, s. 7.

60) K Lewisově literární apologetice srov. HOŠEK, Pavel. *C. S. Lewis: mýtus, imaginace a pravda*. Praha: Návrat domů, 2004, s. 75–88.

61) Tolkien, podobně jako Lewis, vytváří svou vlastní teologii literární tvorby. V jeho věhlasné tvorbě jsou však, na rozdíl od Lewise, křesťanské hodnoty vyjádřeny velmi implicitně, takže je čtenář nemusí vůbec postřehnout. (Srov. Tamtéž, s. 78–79, 86.)

pro nově se rodící Československou republiku. Odpor ke staré kultuře je v českých zemích spojen s odporem k austrokatolicismu. Hledání nové kultury tak může v našich podmínkách souznít jen s takovým druhem katolicismu, který bude oproštěn od představ o státním náboženství a od vazeb na politický klerikalismus. Proto také ohniska křesťanského umění a literatury mají výrazně laický ráz. Jejich představitelé nezřídka vstupují do konfliktů s místním vysokým klérem, církevně se orientují na zahraničí, zejména na Řím, a své duchovní příbuzenství hledají u podobných křesťanských center v sekularizovaném světě.

Je známo, že kultura i politika nově vzniklé republiky se silně orientuje na Francii. Podobně je tomu s mnohými křesťanskými intelektuály dané doby. Právě situace francouzského křesťanství jim pomáhá uchopit vlastní identitu.⁶²⁾ Jasným příkladem je již v předválečné době dílo křesťanských literátů shromážděných kolem charismatické osoby Josefa Floriana (1873–1941). Florianovo Dobré dílo je inspirováno francouzskými vzory, zejména taktéž velmi charismatickým Léonem Bloyem (1846–1917).⁶³⁾ S francouzskou inspirací je dále svázáno dílo nastupující generace mladých českých tomistů, kteří se též učí chápat svou novou pozici za pomoci svého francouzského vzoru, jímž je již zmíněný filozof, konvertita ke křesťanství a Bloyův kmotřenec Jacques Maritain.⁶⁴⁾ V meziválečném období však můžeme sledovat také rozvoj specificky české (a barokně orientované) verze literární apologetiky, k jejímž nejvýznamnějším protagonistům patří Jaroslav Durych.

Ačkoliv katoličtí intelektuálové často zpočátku sdíleli nadšení ze vzniku samostatné republiky, někteří z nich se poměrně záhy

62) K situaci křesťanství ve Francii v době okolo první světové války srov. SCHOOF, Ted. *Aggiornamento na prahu 3. tisíciletí? Vývoj moderní katolické teologie*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 83–86.

63) Srov. PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura 1848–1918*. Praha: Torst, 1998, s. 359–373.

64) Srov. HOJDA, Jan. Český tomismus a kultura před II. světovou válkou. In BEDŘICH, Martin; MOHELNÍK, Benedikt; PETRÁČEK, Tomáš; SCHMIDT, Norbert (eds.). *In Spiritu Veritatis. Almanach k 65. narozeninám Dominika Duky OP*. Praha: Krystal OP, 2008, s. 427–434.

stali kritiky konceptu masarykovské demokracie a sympatizanty radikálních politických postojů. Z tohoto důvodu pak byli mnohdy spojováni s autoritářskými tendencemi tzv. druhé republiky, nebo dokonce s fašismem. Nicméně podrobnější pohled na jejich tvorbu ukazuje, že je nelze ani ideově, ale ani politicky spojovat s nacistickou totalitou.⁶⁵⁾ O tom svědčí také skutečnost, že v období protektorátu zdaleka nepatřili k privilegovaným představitelům oficiální kultury.

Poválečná doba již nepřinesla úplnou obnovu masarykovské demokracie. Neumožnila však ani znovuobnovení široké křesťanské angažovanosti meziválečného období. Rudá totalita poté prohlásila mnohé představitele meziválečného obnovného hnutí za své nepřátele a ty, které přímo neuvěznila, alespoň vyloučila z veřejného života. Pod vlivem těchto vnějších podmínek je křesťanství znovu, nyní však programově a s mnohem větší důsledností, vytlačováno ze života společnosti. Je tak konfrontováno s výzvou reflektovat novým způsobem svůj vztah ke světu.

Předchozí oddíl zmínil některé dobové souvislosti, které tak či onak vstupují do Durychova literárního díla. Pro porozumění některým aspektům Durychovy tvorby je důležité mít na paměti vyhrocený a nesamozřejmý způsob prožívání křesťanské víry, který souvisí s procesem sekularizace. Také společenská situace spojená s postupující industrializací, zasazení lidského života do prostředí továren a periferie, existence hluboké propasti mezi továrníky a masou dělníků či pocit společenského vyčlenění chudých výrazným způsobem vstupuje do Durychova díla. Pošlapání lidské důstojnosti globálními válečnými konflikty, ale i s tím související snaha po novém uspořádání mezilidských vazeb a nové humanitě nachází analogie v autorových historických prózách, zejména v románu *Bloudění*. Stín hnědé a rudé totality pak lze pocítit v autorových dílech spojených s vizí křesťanského mučednictví.

65) Srov. MED, Jaroslav. Jaroslav Durych – fašista? In *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*. Brno: Atlantis, 2000, s. 331–335.

1.2 Životní příběh Jaroslava Durycha

V následujícím oddíle chceme zasadit naši interpretaci do kontextu životního příběhu Jaroslava Durycha, a proto předkládáme jeho stručný životopis. V jednotlivých částech si všímáme autorova narození a osudu jeho rodičů, dále se věnujeme Durychovu dětství poznamenanému osiřelostí, poté jeho studentským létům ústícím v absolvování lékařských studií, dále pak autorovu sňatku a jeho válečnému nasazení v pozici vojenského lékaře. V dalších dvou částech oddílu sledujeme Durychův život od konce první světové války, kdy se autor zařadil mezi respektované spisovatele, až po jeho penzionování, nucené mlčení, stáří a smrt.

Při sestavování Durychova životopisu přitom nelze vycházet z žádné kompletní podrobné a kriticky psané předlohy.⁶⁶⁾ K dispozici jsou pouze encyklopedická zpracování autorovy biografie,⁶⁷⁾ subjektivně laděný životopis z pera Durychova syna Václava (1930),⁶⁸⁾ životopisný přehled Karla Komárka (1963), který byl spolu s komentáři jednotlivých životních etap vytvořen v souvislosti s uspořádáním výboru Durychovy korespondence.⁶⁹⁾ Kromě toho se nabízí značné množství memoárů autora samého či jeho dětí.⁷⁰⁾ Jakkoliv tyto memoáry mohou zprostředkovat hlu-

66) Srov. KOMÁREK, Karel. Jaroslav Durych jako manžel a otec v dopisech a vzpomínkách. In *Listy drahým*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2008, s. 5.

67) Např. LANTOVÁ, Ludmila, et al. *Jaroslav Durych*. In *Slovník české literatury po roce 1945*. Praha: ÚČL AV ČR. [cit. 1. 6. 2010]. Přístup z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/>.

68) DURYCH, Václav. Jaroslav Durych 2. 12. 1886 – 7. 4. 1962 (stručný životopis). In *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*. Brno: Atlantis, 2000, s. 5–40.

69) KOMÁREK, Karel. Jaroslav Durych jako manžel a otec v dopisech a vzpomínkách. In *Listy drahým*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2008, s. 7–17.

70) Na autorovy memoáry upozorňujeme v rámci přehledu jeho tvorby (1.3). Ze vzpomínek jeho dětí je možné uvést *Paměti Jiřiny a Jaroslavy Durychových* (Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1998) a *Vzpomínky na mého otce* (Olomouc: Votobia, 2001) od Durychova syna Václava.

boký vhléd do života Jaroslava Durycha i jeho rodiny, nemohou být pro tvorbu životopisu přejímány nekriticky a lze k nim spíše pouze přihlížet.

1.2.1 Durychovo narození a jeho rodiče

Prozaik, básník, dramatik, publicista a autor teoretických spisů s estetickou a literárněvědnou tematikou Jaroslav Durych bývá řazen mezi nejvýznamnější české katolické spisovatele 20. století.

Narodil se 2. prosince 1886 v Hradci Králové Václavu Durychovi (1863–1897) a jeho manželce Boženě, roz. Žabkové (1863–1892). Deset dní po svém narození byl pokřtěn jako Jaroslav Norbert.⁷¹⁾ Rodiče, kteří po uzavření sňatku (roku 1884) žili v Hradci Králové,⁷²⁾ měli kromě syna Jaroslava další čtyři děti, syna Václava (nar. 1885), dceru Boženu (nar. 1887) a dále syny Josefa (nar. 1888) a Zdeňka (nar. 1890). Dcera Božena však záhy po narození zemřela. Vzhledem k otcovu zaměstnání regionálního novináře se roku 1891 (po zániku hradeckého *Slovanu*) manželé Durychovi přestěhovali z Hradce Králové do Kolína. (Otec zde pracoval v redakci *Polabských novin*.)⁷³⁾ Rodina však zůstávala prostřednictvím příbuzenských vztahů stále svázána s Královéhradeckem, resp. Nechanickem, a dále s Turnovskem.

Co se týká Durychových rodičů, není bez zajímavosti, že ačkoliv byli oba katolického vyznání, autorův otec Václav byl zároveň horlivým obdivovatelem husitské minulosti českého národa. Byl také aktivním účastníkem sokolského hnutí. Projevoval též snahu o vlastní literární činnost, napsal hru o Jiřím z Poděbrad a dále vydal „cestopisné kresby“ *z Českého ráje a Krkonoše* nebo průvodce *Turnov a okolí*.⁷⁴⁾

71) Srov. DURYCH, Václav. Jaroslav Durych 2. 12. 1886 – 7. 4. 1962 (stručný životopis). In *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*. Brno: Atlantis, 2000, s. 5. Druhé křestní jméno Norbert dostal Durych zřejmě po turnovském dědečkovi (z matčiny strany).

72) Srov. *Kouzelný kočár*. Praha: Torst, 1995, s. 412, 414.

73) Srov. *Kouzelný kočár*. Praha: Torst, 1995, s. 416–417.

74) Srov. DURYCH, Václav. Jaroslav Durych 2. 12. 1886 – 7. 4. 1962 (stručný

1.2.2 Dětství, ztráta domova a obou rodičů

Zásadní událostí, která ovlivnila dětství Jaroslava Durycha, je smrt jeho matky (1892). Ztráta matky, která podlehla krční tuberkulóze, se do života šestiletého Jaroslava brzy podepsala také ztrátou rodinného domova. Durycha se totiž zanedlouho po matčině smrti ujala její sestra Jaroslava spolu se svým manželem Václavem Krušinou, jenž byl úředníkem na statcích hraběte Harracha. U tety a strýce Krušinových bydlel Jaroslav Durych pět let a spolu s nimi putoval po místech strýcova působení; nejprve pobývali v Libčanech u Hradce Králové, později v obci Žinkovy u Nepomuku a poté v Želči u Tábora. Ačkoliv se Jaroslav Durych dočkal u tety a strýce přívětivého přijetí, přesto v něm zůstával stesk po domově a touha po hlubším kontaktu s otcem. Marně doufal, že se bude moci nastěhovat zpět k otci. Ten se v době chlapeckova pobytu u Krušinových znovu oženil. Bylo to v roce 1895 a jeho nová žena se jmenovala Božena Bartáková. Dva roky poté, koncem roku 1897, zemřel. Jaroslav Durych se tak ve svých jedenácti letech stal úplným sirotkem.⁷⁵⁾

1.2.3 Studentská léta

Po otcově smrti se výchovy jedenáctiletého Jaroslava ujala otcova matka Josefa Durychová z Turnova. Poručníkem se mu stal otcův bratr Josef. Josefa Durychová, nazývaná v autorových pamětech jako „turnovská babička“, působila jako nezlomná a rozhodná žena; takto zajistila Jaroslavovi gymnaziální studia, ovšem pod podmínkou, že se později stane knězem. Ve svých pamětech autor tvrdí, že od počátku nebyl s touto vizí ztotožněn, netroufl si však různé ženě odporovat. Jeden rok studoval Durych gymnázium

životopis). In *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*. Brno: Atlantis, 2000, s. 5–6.

75) Srov. KOMÁREK, Karel. Jaroslav Durych jako manžel a otec v dopisech a vzpomínkách. In *Listy drahým*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2008, s. 9; srov. DURÝCH, Václav. Jaroslav Durych 2. 12. 1886 – 7. 4. 1962 (stručný životopis). In *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*. Brno: Atlantis, 2000, s. 7.

v Hradci Králové (1898–1899), kde bydlel u další ze svých tet. Zbytek gymnaziálních studií strávil v Příbrami (1899–1906). Tam byl zároveň přijat do arcibiskupského chlapeckého semináře, kde měla začít cesta jeho výchovy ke kněžství. V konviktu však po- byl pouze do roku 1904; byl z něho vyloučen pravděpodobně za šíření nepovolené literatury.⁷⁶⁾ V samotném školním studiu však mohl pokračovat a úspěšně jej zakončil roku 1906 maturitou. Po vyloučení z konviktu musel Durych bydlet v podnájmu a na svou obživu si prý vydělával tím, že dával kondice.⁷⁷⁾ V té době se však také sblížil s rodinou havířského mistra Vojtěcha Kaisra a jeho ženy Marie, u kterých bydlel od roku 1905.

Přestože mladý Jaroslav Durych projevuje zájem především o duchovní vědy, odchází díky armádnímu stipendiu po maturitě studovat medicínu na Karlo-Ferdinandovu univerzitu v Praze.⁷⁸⁾ Doba pražských studií má však pro něho zásadní význam ještě v dalších dvou ohledech. Stává se pro něho jednak dobou známosti s jeho budoucí ženou Marií Kaisrovou (1890–1855), jednak i dobou navázání kontaktů s jeho literárními vzory Jakubem Demlem (1878–1961), Otokarem Březinou (1868–1929) a vydavatelem Josefem Florianem (1873–1941).

V té době pobývá Jaroslav Durych jako student medicíny přes týden v Praze, kde bydlí např. u sester své matky Zdeňky Wandové a Marie Rybové, o víkendech se vracívá do Příbrami k rodině Kaisrových. Z Durychovy korespondence přitom vyplývá, že k nim jezdí, téměř jako by se vracel domů. Při těchto návštěvách nachází brzy zalíbení také v dceři manželů Kaisrových Marii. Ačkoliv její rodiče nekladou lásce překážky, ba spíše naopak, cesta ke sňatku je dosud velmi dlouhá. Marie, která zůstává

76) Srov. KOMÁREK, Karel. Jaroslav Durych jako manžel a otec v dopisech a vzpomínkách. In *Listy drahým*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2008, s. 9. Podle Durycha se mělo jednat o Renanovy *Apoštoly*. (Srov. Vzpomínky z mládí. In *Ž ráje i očiště*. Praha: Brody, 2000, s. 97.)

77) Srov. DURYCH, Václav. Jaroslav Durych 2. 12. 1886 – 7. 4. 1962 (stručný životopis). In *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*. Brno: Atlantis, 2000, s. 9.

78) Srov. Tamtéž, s. 9.

v domácnosti, se zatím připravuje na zvládnutí své budoucí úlohy manželky vojenského lékaře. Podstupuje dokonce kurz přípravy na manželství v klášteře v Prachaticích (1909) a kvůli osvojení si německého jazyka pobývá několik měsíců ve Vídni (leden–květen 1912).⁷⁹⁾ Mariiny kontakty s Jaroslavem Durychem samozřejmě pokračují i poté, co se Kaisrovi ve druhé polovině roku 1912 přestěhovali z Příbrami do Mostu.

V době lékařských studií začíná Durych rozvíjet vztahy s významnými představiteli světa literatury. Seznamuje se s Jakubem Demlem a vydavatelem i překladatelem Josefem Florianem, kterého již roku 1907 navštěvuje ve Staré Říši. Ze svědectví Durychova syna Václava se zdá, že byl Florianovým životním dílem nejen fascinován, ale že byl také pozván, aby se k němu připojil; Durych toto pozvání odmítá s tím, že jeho posláním je hledat krásu Boží uprostřed zoufalství zblázněného světa. Neméně významné je i navázání kontaktů s Otokarem Březinou, jemuž dokonce posílá k posouzení některé pokusy o vlastní básnickou tvorbu. Ačkoliv se předkládané texty, mj. z Březinova popudu, nedočkaly vydání, Březina sám se stal pro Durycha nejen životním vzorem, ale i nepřekonatelným vzorem básníka jako takového.⁸⁰⁾

1.2.4 Sňatek a válečné nasazení

Svá studentská léta zakončil Durych roku 1913, kdy byl promován doktorem medicíny. Poté co absolvoval krátkou vojenskou prezenční službu, navštěvoval ve Vídni vojenskou aplikační školu. Do Vídně se nastěhovala také jeho snoubenka. Ačkoliv spolu

79) Srov. KOMÁREK, Karel. Jaroslav Durych jako manžel a otec v dopisech a vzpomínkách. In *Listy drahým*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2008, s. 9–10.

80) Srov. DURYCH, Václav. Jaroslav Durych 2. 12. 1886 – 7. 4. 1962 (stručný životopis). In *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*. Brno: Atlantis, 2000, s. 14–15. Jaroslav Durych věnuje Březinovi několik samostatných textů, a dokonce knižních publikací. V knize *Otokar Březina* nestaví Březinu pouze mezi nejlepší básníky, ale činí z něj dokonce jejich vzor a normu. (Srov. *Otokar Březina*. Praha: O. Štorch-Marien, 1931, s. 9.)

čekali již v roce 1913 dceru Marii (nar. v únoru 1914), nebyl Jaroslavu Durychovi jakožto důstojníku rakousko-uherské armády povolen sňatek s nemajetnou ženou. Sňatku se dočkal teprve díky tomu, že před první světovou válkou bylo rukujícími vojákům dovoleno vstoupit do manželství. Svatba Jaroslava Durycha s Marií Kaisrovou se konala ve Vídni 27. července 1914, pouhý den před tím, než Rakousko-Uhersko vyhlásilo válku Srbsku. Blížící se válka tak sice Durychovi umožnila uzavření sňatku, zároveň jej však záhy oddělila od jeho manželky i dcery a znemožnila mu klidné soužití v dobře zajištěné rodině vojenského lékaře.

Hned druhý den po svatbě Jaroslav Durych nastoupil službu do posádkové nemocnice v Krakově. V září 1914 byl převelen k náhradnímu praporu v Přerově. Zde mohl pobývat spolu se svou rodinou v podnájmu. V dubnu 1915 si zde pořídili vlastní dům, zřejmě díky dědictví po matce spisovatelova otce. Do tohoto domu se však nastěhovala jen jeho manželka s dcerou, neboť koncem května 1915 byl Durych znovu převelen, tentokrát na právě otevřenou italskou frontu do jižních Korutan.⁸¹⁾ Nejprve působil ve Villachu a od poloviny června v městečku Mauthen (dnešním Kötschach-Mauthen poblíž rakousko-italských hranic).⁸²⁾ V září téhož roku nastoupil na východní frontu do Haliče, kde sloužil v oblasti mezi Lvovem a Tarnapolí. Zde byl na dlouhou dobu odloučen od rodiny, takže se kontakty s ní musely kromě krátkých dovolených omezit na korespondenci.⁸³⁾

Od března 1917 pobýval znovu v Krakově; nyní sem však byl za ne zcela jasných okolností poslán na psychiatrické vyšetření.⁸⁴⁾ (Podle Durychova syna Václava sem byl autor ukryt před

81) Srov. KOMÁREK, Karel. Jaroslav Durych jako manžel a otec v dopisech a vzpomínkách. In *Listy drahým*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2008, s. 10.

82) Srov. KOMÁREK, Karel. Manželce Marii Kaisrové-Durychové. Z fronty Mauthen v Korutanech. In *Listy drahým*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2008, s. 49.

83) Srov. KOMÁREK, Karel. Jaroslav Durych jako manžel a otec v dopisech a vzpomínkách. In *Listy drahým*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2008, s. 10–11.

84) Srov. KOMÁREK, Karel. Manželce Marii Kaisrové-Durychové. Z fronty

hrozbou vojenského soudu; ten prý mohl Durycha stihnout v důsledku toho, že kvůli dosazení Lva kard. Skrbenského na olomoucký arcibiskupský stolec podal autor k církevnímu soudu žalobu na zasahování státní moci do práv církve.)⁸⁵⁾ Po skončení krakovského pobytu vykonával od srpna 1917 Durych službu v zajateckém táboře v Brucku nad Litavou. Od srpna 1918 sloužil v nemocnici v Kremži na Dunaji, odkud mohl častěji navštěvovat svou rodinu v Přerově. Při jedné z takových návštěv jej 28. října 1918 zastihlo vyhlášení samostatného Československa. Válečná léta se do rodiny Durychových vepsala také tím, že v září 1917 se manželům Durychovým narodila dcera Jaroslava.⁸⁶⁾

1.2.5 Soukromá lékařská praxe, návrat do armády a usídlení v Olomouci

V poválečné době zasáhnou do života Durychovy rodiny hmotné obtíže. Durych totiž po krátkém působení u vojenské posádky v Přerově odchází do soukromé praxe a od dubna 1919 pracuje jako zubař. Tato činnost však na zajištění rodinného života nestačí, takže Durych je dokonce nucen prodat vlastní dům, ve kterém rodina naštěstí může nadále bydlet v podnájmu. Vzhledem k těmto hmotným starostem zažádá Durych koncem roku o znovupřijetí do armádních služeb. Po třech měsících působení v přerovských kasárnách se (v březnu 1921) stává plukovním lékařem v Užhorodu. Mezitím se však manželům Durychovým narodí hned první den roku 1921 jejich třetí dcera Jiřina.⁸⁷⁾

V době svého působení na Podkarpatské Rusi se Durych marně snaží nalézt bydlení pro rozrůstající se rodinu, takže od ní

v Haliči. In *Listy drahým*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2008, s. 69.

85) Srov. DURYCH, Václav. Jaroslav Durych 2. 12. 1886 – 7. 4. 1962 (stručný životopis). In *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*. Brno: Atlantis, 2000, s. 12.

86) Srov. KOMÁREK, Karel. Jaroslav Durych jako manžel a otec v dopisech a vzpomínkách. In *Listy drahým*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2008, s. 10–11.

87) Srov. Tamtéž, s. 11.

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.